

Amsterdam, 10 maart 2022

Ref. nr.: 22.006 / 6.30.1

Betreft: Reactie op concept-wetsvoorstel Strafbaarstelling conversiehandelingen door COC, Maruf, Bi+ Nederland, TNN, NNID en initiatiefnemer petitie

Geachte indieners,

Wij zijn u bijzonder erkentelijk voor uw concept-initiatiefwetsvoorstel Strafbaarstelling conversiehandelingen.

Uw wetsvoorstel is van groot belang voor mensen die het risico lopen ten prooi te vallen aan conversiehandelingen. Het is ook van groot belang voor mensen die in het verleden met zulke handelingen te maken kregen en daarvan vaak levenslang de littekens dragen; hun leed wordt door u erkend.

Zoals u weet pleit COC Nederland, samen met religieuze LHBTI organisaties als LKP en Maruf, al lang voor een verbod op conversiehandelingen. Zo'n verbod is opgenomen in COC's Regenboog Stembusakkoord 2021. Ondanks moties van de Tweede Kamer kwam de regering niet met een verbod. We waarderen het zeer dat u nu het initiatief neemt met dit doorwrochte wetsvoorstel, waarbij we ons realiseren hoeveel werk dat voor Kamerleden met zich meebrengt.

Hieronder lichten we toe waarom uw wetsvoorstel volgens ons van belang is en welke aanpassingen we voorstellen. We reageren op uw voorstel namens COC Nederland, Maruf, TNN, NNID, Bi+ Nederland en Jacques Zonne, de initiatiefnemer van de petitie Stop homo-conversietherapie (ruim 5 duizend keer getekend¹). We spraken met slachtoffers van conversiehandelingen over uw voorstel, en ook hun suggesties zijn in deze inbreng verwerkt.

Noodzaak

Zoals blijkt uit het onderzoek van Bureau Beke en Ateno², en zoals u beschrijft in uw memorie van toelichting, zijn er zijn in Nederland zeker vijftien aanbieders van conversiehandelingen, vooral in conservatief christelijke organisaties in kringen van pinkster-, baptisten- en evangelische gemeenten. De mate waarin conversiehandelingen in moslimkring voorkomen is onbekend, maar dát het voorkomt staat vast. Conversiehandelingen lopen uiteen van therapieën, vakantiecampen, seminars en workshops tot duivelsuitdrijvingen aan toe. Er zijn door Bureau Beke en Ateno 68 slachtoffers van conversiehandelingen gevonden, maar waarschijnlijk gaat het daarbij om het topje van een ijsberg. Volgens buitenlands onderzoek krijgt 3 tot 5 procent van de LHBTI-gemeenschap met conversiehandelingen te maken.

'Je volledige identiteit wordt afgebroken (...) Dat trauma gaat nooit weg.'
Jacques Zonne werd 2 jaar lang opgesloten om te 'genezen' van zijn homoseksualiteit

Conversiehandelingen leiden natuurlijk niet tot verandering van de seksuele oriëntatie of genderidentiteit. Er is geen enkel deugdelijk onderzoek dat zo'n verandering aantoont. Zogenaamde 'genezing' is een fabeltje. Wel

¹ <https://petities.nl/petitions/stop-homo-conversietherapie-in-nederland>

² Voor de verandering, Een exploratief onderzoek naar pogingen tot het veranderen van seksuele gerichtheid en genderidentiteit in Nederland. Bureau Beke & Bureau Ateno, 2020.

blijkt uit tal van onderzoeken dat slachtoffers ernstige gevolgen ondervinden van conversiehandelingen. Die lopen uiteen van depressie, eetproblemen, eenzaamheidsgevoelens en seksuele problemen tot aan suïcidale gedachten. Slachtoffers beschrijven hun ervaringen als traumatisch en hebben er vaak decennia later nog last van.

'In de tien jaar die erop volgden heb ik ontzettend veel psychische problemen ontwikkeld'
Femke van Hettema (33) vertelt over de gevolgen van de conversiehandelingen waaraan zij jarenlang werd blootgesteld. Ze deed meermaals een poging tot zelfdoding.

Belang

Uw wetsvoorstel is om tal van redenen van belang. Allereerst stelt het een duidelijke norm: conversiehandelingen zijn verboden. Als dit wetsvoorstel in werking treedt, is er voor aanbieders geen enkele twijfel meer mogelijk: wat men doet is illegaal. Het voorstel weerspiegelt de brede maatschappelijke afkeuring van dit fenomeen. Het geeft slachtoffers een instrument in handen om degenen aan te pakken die hun dit leed aandoen. Ze kunnen aangifte doen en bevorderen dat de aanbieder wordt vervolgd en gestraft. Het wetsvoorstel biedt rechtszekerheid voor slachtoffers. Ze zijn niet meer afhankelijk van de vraag of de rechter strafrechtelijke bepalingen over bijvoorbeeld mishandeling en dwang van toepassing acht op conversietherapie. Het voorstel heeft ook grote emotionele betekenis voor slachtoffers. Ze weten zeker dat de wet aan hún kant staat, en niet aan de kant van de aanbieders. Het voorstel biedt slachtoffers erkenning voor het leed dat hen is aangedaan. Het haalt slachtoffers uit de taboesfeer: ze zijn niet de enige die dit hebben meegemaakt, het komt vaker voor, het is verboden en het is niet hun schuld dat hen dit is overkomen maar de schuld van de aanbieder.

Ook de VN-rapporteur voor de mensenrechten van LHBTI personen roept staten op om conversiehandelingen bij wet te verbieden omdat ze vernederend, onmenselijk en wreed zijn en kunnen worden beschouwd als marteling.³

Voorstellen voor verbetering

Gezien de ernst van de gevolgen van conversiebehandeling en het belang van dit voorstel voor slachtoffers, pleiten wij voor een verbod dat zo breed en veelomvattend mogelijk is. Daarnaast vinden we het belangrijk dat het verbod juridisch robuust is en slachtoffers daadwerkelijk blijvend beschermt. We vinden dat er in de basis al een goed voorstel ligt. Hieronder doen we suggesties voor verdere verbetering.

I. Ook een algemeen verbod voor conversiehandelingen jegens personen van 18 jaar en ouder

Wij stellen voor dat er een algemeen verbod komt op het verrichten van conversiehandelingen. Volgens het huidige wetsvoorstel komt een algemeen verbod er alleen voor conversiehandelingen jegens slachtoffers onder de 18 jaar. Wij stellen voor dat het verbod gaat gelden voor een ieder, dus ook voor conversiehandelingen jegens personen van 18 jaar en ouder.

Op pagina 6 van de memorie stellen de indieners dat de risico's op negatieve effecten van conversiehandelingen redengevend zijn voor het verbod. Zoals hierboven beschreven kunnen die gevolgen zeer ernstig zijn, van depressies tot suïcidedachten. Die gevolgen gelden echter niet slechts voor mensen onder de 18 jaar. Ze gelden evenzeer voor meerderjarige slachtoffers van conversiehandelingen. Wij zien daarom geen reden voor het voorgestelde onderscheid in leeftijd.

³ Practices of so-called "conversion therapy", Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity; Verenigde Naties, 1 mei 2020.

Daarnaast is 23 jaar volgens onderzoek de gemiddelde leeftijd waarop mensen met conversiehandelingen in aanraking komen, zo schrijven de indieners op pagina 5 van de memorie. Wanneer 23 jaar de gemiddelde leeftijd is waarop men hiermee te maken krijgt, en het algemene verbod geldt slechts tot 18 jaar, is het dus niet geldig voor een substantieel deel van de slachtoffers.

Dat mensen vaak pas als twintiger met conversiehandelingen te maken krijgen, is overigens niet verwonderlijk. Het gaat hier vaak om personen waarvan de omgeving (zeer) negatief staat tegenover een niet-heteroseksuele oriëntatie of een transgender identiteit. Slachtoffers zijn meestal lang 'in de ban' van de negatieve opvattingen van hun familie, vrienden en geloofsgemeenschap. Ze komen daarom vaak pas laat voor hun gevoelens uit (overigens is ook de gemiddelde leeftijd waarop mensen voor hun homo- of biseksuele gerichtheid uitkomen 16 jaar⁴). Pas daarna zullen ze over het algemeen in aanraking komen met conversiehandelingen. In bepaalde kringen is dat het geval wanneer ouders vinden dat hun kind de huwbare leeftijd heeft bereikt en er bijvoorbeeld sprake is van uithuwelijking of huwelijksdwang van een niet-heteroseksueel kind. In veel van deze gevallen zullen de slachtoffers ouder zijn dan 18 jaar op het moment dat ze met conversiehandelingen te maken krijgen. We wijzen er op dat er ook in het Verenigd Koninkrijk veel kritiek is op het feit dat het daar aanhangige wetsvoorstel focust op een verbod op conversiehandelingen jegens minderjarigen, terwijl therapieën met instemming van meerderjarigen zijn toegestaan.

Volgens het huidige voorstel worden conversiehandelingen jegens *meerderjarigen* alleen strafbaar als er sprake is van *misbruik* van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend *overwicht*.

Wij vinden het positief dat u in de memorie expliciet benoemt dat van dergelijk *overwicht* bijvoorbeeld sprake is in een functionele afhankelijkheidsrelatie bij (in)formele hulp- of zorgverleningstrajecten, waaronder pastorale zorg, dienstverlening door een 'mental coach' of geestelijke zorg die wordt uitgeoefend als (neven)betrekking binnen een geloofsgemeenschap. In praktijk zullen conversiehandelingen namelijk vaak in een dergelijke context plaatsvinden. We vragen u om te verduidelijken dat er ook sprake zal zijn van dergelijk overwicht in bijvoorbeeld de relatie van een cliënt en een (psycho) therapeut of alternatief genezer. Of er sprake is van *misbruik* is volgens het voorstel afhankelijk van de bijzondere omstandigheden van het geval. U schrijft dat bijvoorbeeld van belang is of de persoon lijdt aan een psychische stoornis. We verzoeken u om te verduidelijken dat onder zo'n psychische stoornis ook bijv. depressie en ernstige eenzaamheid kunnen vallen, aangezien het aannemelijk is dat daarvan vaak sprake is bij slachtoffers van conversiehandelingen. We vragen u verder om in de memorie in te gaan op de vraag of er niet per definitie sprake is van 'misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht' wanneer een 'behandelaar', die (in de kring van geloofsgenoten) immers vaak over een zekere autoriteit beschikt, conversiehandelingen verricht jegens een meerderjarige die onder grote druk staat van haar, zijn of hun omgeving en/of geloofsgemeenschap om een heteroseksueel, cisgender leven te leiden (waarvan bij conversiehandelingen bijna per definitie sprake is)⁵.

Gezien de potentiële onduidelijkheid over de gevallen waarin conversiehandelingen jegens meerderjarigen volgens de door u voorgestelde regel wel of niet strafbaar zijn, stellen we voor dat u conversiehandelingen strafbaar stelt ongeacht de leeftijd van het slachtoffer. Mocht u daar niet voor kiezen, dan stellen we voor dat u in lid 1 een hogere leeftijd dan 18 jaar kiest, die beter overeenkomt met de leeftijd waarop de meeste slachtoffers conversiehandelingen ondergaan.

2. Kies voor een langere verjaringstermijn

In uw wetsvoorstel geldt een verjaringstermijn van zes jaar voor het vervolgen van conversiehandelingen. Het is positief dat die verjaringstermijn pas aanvangt op de dag nadat het slachtoffer 18 jaar wordt. Toch zijn de slachtoffers en belangenorganisaties van religieuze LHBTI personen die wij hebben gesproken allen van mening

⁴ Jongeren en seksuele oriëntatie, SCP 2015, p. 39.

⁵ Zie bijvoorbeeld Voor de verandering, Bureau Beke & Ateno, p. 6 en 42.

dat deze termijn (veel) te kort is. Zoals ook de slachtoffers en het rapport van Bureau Beke en Ateno beschrijven, ontdekken ze vaak tijdens hun tienerjaren hun niet-heteroseksuele of transgender gevoelens. Vervolgens proberen ze jarenlang van deze gevoelens af te komen.⁶ Wanneer men de eigen oriëntatie of identiteit uiteindelijk omarmt, spelen vaak nog jarenlang loyaliteits- en schuldgevoelens richting bijvoorbeeld familie en geloofsgemeenschap. Pas daarna ervaren slachtoffers vaak boosheid over het leed dat hen door de conversiehandelingen is aangedaan. Het is aannemelijk dat, wanneer conversiehandelingen strafbaar worden, het slachtoffer pas in dat laatste stadium de moed zal hebben om aangifte te doen. Dat kan in bepaalde gevallen decennia zijn nadat de oorspronkelijke conversiehandelingen plaatsvonden. Volgens het huidige voorstel zouden de feiten dan al verjaard zijn.

We realiseren ons dat de systematiek van het strafrecht inhoudt dat bij een bepaalde strafmaat in beginsel een bepaalde verjaringstermijn hoort. De uitzonderingen op die regel zijn beperkt en betreffen met name enkele zedendelicten, waarvoor geen verjaringstermijn geldt (art. 70, lid 2, aanhef en onderdeel 2° Wetboek van Strafrecht). Ook na zedendelicten spelen zich vaak processen van schuldgevoel en ontkenning af, waardoor het slachtoffer vaak pas vele jaren later kiest voor een aangifte. Die processen zijn in zekere zin vergelijkbaar met de processen die slachtoffers van conversiehandelingen doormaken. In beide gevallen is er sprake van zeer invasieve ervaringen waarvan de psychische gevolgen vaak ernstig en langdurig zijn.

Gezien het bovenstaande stellen we voor dat u kiest voor een langere verjaringstermijn bij conversiehandelingen. Bijvoorbeeld door het door u voorgestelde strafwetsartikel te laten vallen onder art. 70, lid 2, aanhef en onderdeel 2° Wetboek van Strafrecht, waardoor het delict niet zou verjaren.

3. Noodzakelijk flankerend beleid: steunpunt en bevorderen acceptatie in religieuze gemeenschappen

In de memorie wordt flankerend beleid rond het wetsvoorstel aangemoedigd. Terecht noemen de indieners bekendheid geven aan het verbod als een voorbeeld van zulk beleid, zodat slachtoffers de weg naar de politie daadwerkelijk weten te vinden. Wij achten daarnaast nog twee andere vormen van flankerend beleid noodzakelijk, en verzoeken u om die op te nemen in de memorie:

- **Steunpunt.** De slachtoffers van conversiehandelingen die wij spreken, hebben vaak jarenlang gezocht naar goede (psychologische) steun bij het verwerken van de traumatische gevolgen van conversiehandelingen. Zelfs als men uiteindelijk hulp vindt, is die vaak niet optimaal. Veel (psycho)therapeuten en andere hulpverleners zijn onbekend met (de gevolgen van) conversiehandelingen, en zo worden mensen jarenlang van het kastje naar de muur gestuurd. We vragen u om in de memorie het belang te onderstrepen van het instellen van een steunpunt waar slachtoffers terecht kunnen voor (doorverwijzing naar) goede psychische en juridische ondersteuning. Om een dergelijk steunpunt is gevraagd door de Tweede Kamer en het is toegezegd door de regering,⁷ maar het is nog niet gerealiseerd.
- **Bevorder acceptatie van seksuele- en genderdiversiteit in religieuze gemeenschappen.** Wij vinden het belangrijk dat er, naast de noodzakelijke repressie middels het door u voorgestelde verbod, ook sprake is van preventie van conversiehandelingen. Dat kan door LHBTI-initiatieven te steunen die werken aan acceptatie van seksuele- en genderdiversiteit in religieuze gemeenschappen. Daarmee kan worden bevorderd dat er binnen die gemeenschappen meer ruimte ontstaat voor LHBTI-personen om zichzelf te zijn en om zowel hun seksuele- en genderidentiteit als hun religieuze identiteit te omarmen. Het kan voorkómen dat conversiehandelingen worden aangeboden of dat mensen er gebruik van

⁶ Zie bijvoorbeeld Voor de verandering, Bureau Beke & Ateno, p. 123 en 131.

⁷ Zie motie 35 570 XVI, nr. 181 en brief 30 420, nr. 358.

maken. We verzoeken u om in de memorie het belang te onderstrepen van steun van de overheid voor dergelijke initiatieven.

4. Maak ook conversiehandelingen door personen strafbaar

In uw wetsvoorstel worden conversiehandelingen strafbaar die zijn begaan in een ambt, beroep, bedrijf of organisatie. Wij vinden het positief dat u in de memorie verduidelijkt dat het daarbij ook kan gaan om geestelijke ambten, zoals dominee, priester en imam, en dat ook kerkgenootschappen onder de bedoelde organisaties vallen. We menen echter dat het niet uitmaakt of conversiehandelingen worden uitgevoerd in een ambt, beroep, bedrijf, organisatie of door een persoon: ze zijn in alle gevallen even schadelijk. Bovendien willen we voorkómen dat het verbod wordt ontdoken door mensen die claimen de handelingen als privépersoon, familielid of 'vriend' te hebben verricht, in plaats van in een ambt, beroep, bedrijf of organisatie. Daarom stellen we voor om ook conversiehandelingen door personen strafbaar te stellen. Naar wij begrijpen, geldt ook het Duitse verbod, waaraan de indieners hun voorstel spiegelen, voor iedereen en niet alleen voor mensen die professioneel handelen.

5. Verduidelijk wat valt onder aanbieden van conversiehandelingen

Wij vinden het positief dat er een verbod komt op het aanbieden van conversiehandelingen. Dat verkleint de kans dat mensen er mee in aanraking komen. U geeft aan dat het verbod zich richt op bijvoorbeeld openbare reclame-uitingen, en ook op het in besloten kring aanbieden van diensten. Er is volgens de memorie geen sprake van aanbieden wanneer iemand een ander polst of die ontvankelijk is voor conversietherapie. De vraag is of er sprake is van strafbaar aanbieden wanneer een persoon de ander in een één op één gesprek conversiehandelingen daadwerkelijk *aanbiedt*. In praktijk zal dit vaak de wijze zijn waarop conversiehandelingen worden aangeboden. We verzoeken u om te verduidelijken of dit onder het verbod valt.

6. De positie van ouders

Het wetsvoorstel stelt conversiehandelingen jegens minderjarigen strafbaar. Degene die deze handelingen verricht, kan worden gestraft. Voor zover wij kunnen overzien, blijven ouders buiten schot. Ouders kunnen grote druk uitoefenen op hun kind om conversiehandelingen te ondergaan. Kinderen voelen vaak een grote loyaliteit naar hun ouders; dat kan reden zijn om ouders buiten het bereik van het strafrecht te houden of hen juist onder het bereik van dit wetsvoorstel ter brengen. Vallen ouders die hun kind aanzetten tot het ondergaan van conversiebehandeling bijvoorbeeld onder het verbod op het aanbieden van conversiehandelingen? Wij verzoeken u om in de memorie in te gaan op de positie van ouders.

7. Gerichtheid en identiteit versus handelingen en expressie

Volgens het wetsvoorstel worden pogingen om de seksuele gerichtheid of genderidentiteit van iemand te veranderen strafbaar. 'Genderexpressie' wordt niet in de wet genoemd, omdat het volgens de memorie gaat om een ander type persoonskenmerk dan seksuele gerichtheid of genderidentiteit. De vraag is of dat ook zou gelden voor seksuele gerichtheid versus seksuele handelingen met een seksegenoot. Mogen die laatste volgens het wetsvoorstel wel worden onderdrukt met conversiehandelingen? Mag het *zijn* niet worden onderdrukt maar het *doen* wel? Er is in algemene zin geen reden om aan te nemen dat genderidentiteit los valt te zien van genderexpressie en seksuele gerichtheid van seksuele handelingen. Over de gelijkebehandelingswetgeving besloot de wetgever bijvoorbeeld al decennia geleden dat seksuele gerichtheid mede omvat seksualiteit, liefdesgevoelens, liefdesuitingen en liefdesrelaties.⁸ We verzoeken u om hier aandacht aan te besteden in de memorie.

⁸ Minister Dales van Binnenlandse Zaken in Handelingen Tweede Kamer, 10 februari 1993, 47-3508.

8. Conversiehandelingen in het buitenland

Conversiehandelingen kunnen ook in het buitenland plaatsvinden. Bijvoorbeeld wanneer ouders hun niet-heteroseksuele of transgender kinderen naar een ‘behandelaar’ in hun geboorteland sturen. Voor zover wij kunnen overzien, zijn conversiehandelingen die in het buitenland op een Nederlander worden toegepast volgens het wetsvoorstel niet strafbaar in Nederland, tenzij er in het betreffende buitenland een soortgelijke strafbepaling geldt (art. 7 lid 1 Wetboek van Strafrecht). Wij vragen u te overwegen om het verbod op conversiehandelingen, net als bijv. genitale verminking, toe te voegen aan artikel 7 lid 2 van het Wetboek van Strafrecht zodat de eis van een soortgelijke strafbepaling in het buitenland vervalt. Daarnaast roept dit scenario ook opnieuw de vraag op over de wijze waarop moet worden omgegaan met ouders die druk op hun kinderen uitoefenen om conversiehandelingen te ondergaan.

Conclusie

Wij danken u hartelijk voor het opstellen van dit concept-wetsvoorstel. We hopen dat u nuttig gebruikt kunt maken van onze suggesties en wensen u succes met de afronding van het voorstel.

Met vriendelijke groet,

Astrid Oosenbrug, COC Nederland

Jacques Zonne, initiatiefnemer petitie Stop homo-conversietherapie

Dino Suhonic, stichting Maruf

Brand Berghouwer, Transgender Netwerk Nederland

Miriam van der Have, Nederlandse organisatie voor seksediversiteit NNID

Petra Luiken, Bi+ Nederland